

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ

Περίοδος Β'
Τεύχος 575
Παρασκευή
14 Απριλίου 1995
Δρχ. 400

• **ΑΓΡΟΤΙΚΗ «ΕΞΕΓΕΡΣΗ»:
ΕΝΑΝΤΙΟΝ
ΤΟΥ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΚΑΡΕΚΛΑΣ**

• **ΟΙ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΚΑΙ Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ
«ΣΕΝΓΚΕΝ»**

• **ΙΝΤΕΡΝΕΤ:
Η ΑΣΦΑΛΕΙΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΑΠΟΡΡΗΤΟ
ΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ**

• **ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ:
– ΕΥΓΕΝΙΟΣ
ΑΡΑΝΙΤΣΗΣ
– ΚΑΤΕΡΙΝΑ
ΜΕΡΤΖΑΝΗ**

**Ο Ι Κ Ο Ν Ο Μ Ι Α
Τ Α Α Υ Θ Α Ι Ρ Ε Τ Α Κ Ρ Ι Η Ρ Ι Α**

ΥΠΟΚΕΙ

ΚΑ

ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΡΑΓΗ

Στο τέταρτο τεύχος του περιοδικού *Ποίηση* δημοσιεύτηκε κριτική παρουσίαση της ανθολογίας *Η δεύτερη μεταπολεμική ποιητική γενιά (1950-1970)*, την οποία υπογράφει η κ. Δώρα Μεντή. Πιστεύω γενικά ότι σε κείμενα που ελέγχουν κάποιο έργο ή άλλο κείμενο ο αντιέλεγχος είναι περιττός. Γιατί οι αναγνώστες

Δεοντολογική ένδεια, ανακρίβειες και άλλα

έχουν την ευχέρεια να διαβάσουν το ελεγχόμενο έργο ή κείμενο και να σταθμίσουν τη βασιμότητα ή όχι της κριτικής που του γίνεται. Για την παραπάνω όμως κριτική παρουσίαση της κ. Μεντή, επειδή ο ανθολόγος δεν ζει πια και επειδή προκύπτουν γενικότερα ζητήματα δεοντολογίας και προβληματισμού, είμαι υποχρεωμένος να παρασπονδήσω στη γενική άποψη που προσημείωσα.

Ασχολούμαι με την κριτική της λογοτεχνίας, πρακτικά και θεωρητικά, κάπου τριάντα χρόνια. Και το περισσότερο που έχω μάθει με το πέρασμα του καιρού να εκτιμώ είναι μερικές κοινότοπες κι ωστόσο θεμελιώδεις προϋποθέσεις της κριτικής πράξης. Μεταξύ των οποίων προέχει η τήρηση ορισμένων αρχών δεοντολογίας, όπως π.χ. εντιμότητα από τη μεριά του κριτικού, επαρκής συναφής προπαίδεια, πλήρης γνώση του εκάστοτε αντικειμένου της κριτικής, τεκμηρίωση με σαφήνεια των ευμηγοριών κ.λπ. Δυστυχώς το γραφτό της κ. Μεντή (εφεξής κ. Μ.) το χαρακτηρίζει δεοντολογική ένδεια, ενώ βρίσκεται από ανακρίβειες, συγχύσεις εννοιών, αντιφάσεις και ψεύδη. Χρέος μου ήδη να τεκμηριώσω τα λεγόμενά μου.

α) **Δεοντολογική ένδεια.**

1) Τα αποτήματα αρχίζουν αμέσως από την παρουσίαση της βιβλιογραφικής ταυτότητας της ανθολογίας. Η κ. Μ. παραλείπει την *Εισαγωγή* — κάτι που δεν έκανε κανείς από τους προηγούμενους που ασχολήθηκαν με την ανθολογία — μολονότι της αφιερώνει το μισό της περίπου κείμενο. Παρωνυχίδα θα πεις. Βέβαια, παρωνυχίδα, ενδεικτική ωστόσο.

2) Η κριτική παρουσίαση της ανθολογίας και της εισαγωγής εκτείνεται σε 6½ δίστηλες σελίδες του περιοδικού. Από αυτές, οι 3½ αφορούν την ανθολογία και έχουν ως εξής. Οι 2½ καλύπτονται από την ουδέτερη περιληπτική περιγραφή της ανθολογίας (παράθεση κυρίως στοιχείων από τον πρόλογο του Ευαγγέλου που αφορούν το ιστορικό της πρωτοβουλίας του) και η μία από αρνητικές παρατηρήσεις. Η ανθολογία, από τα πράγματα, αλλά και σύμφωνα με ρητή δήλωση του ανθολόγου, αποβλέπει στο να πληρώσει ένα κενό που χρόνιζε. Τι συμβαίνει λοιπόν, ανταποκρίνεται στον προορισμό της ή όχι; Ή, μ' άλλα λόγια, έχει κάποια σημασία που τυπώθηκε αυτός ο τόμος ή δεν έχει; Η κ. Μ., χωρίς ν' ασχοληθεί καθόλου με τη θετική πλευρά της ανθολογίας, περνάει αμέσως στις επικρίσεις. Ένας τόμος δηλαδή εξακοσίων τόσων σελίδων, έργο μακρόχρονο μόχθου ενός ανθρώπου εγνωσμένης ποιητικής ευαισθησίας, που αφορά την ανθολόγηση 45 ανανθολόγητων ως τη στιγμή αυτή ποιητών, αντιμετωπίζεται σαν εκδοτικό μείον. Έστω. Αλλά τι τέλος πάντων καταλογίζεται ως μειονέκτημα του έργου; Μήπως ότι ο ανθολόγος είναι άμουσος; Μήπως ότι ανθολογεί τους ποιητές με πολιτικά ή γλωσσικά ή λαϊκίστικα κριτήρια, ή ότι σκατεύει τα ποιήματά τους όπως ο κ. Β. Βα-

σιλικός; Όχι, τίποτε από αυτά. Το θανάσιμο μειονέκτημα της ανθολογίας είναι ότι, σύμφωνα με τη γνώμη της κ. Μ., έπρεπε να περιλαμβάνει άλλους δύο ποιητές και να παραλείπει δύο ή τρεις από τους ανθολογημένους. Λοιπόν, προσωπικά, δεν έχω αντίρρηση να συμφωνήσω με το πρώτο σκέλος της γνώμης της και μάλιστα να το επεκτείνω. Θα παρατηρούσα ωστόσο ότι συνολικά η γνώμη της θα μπορούσε να αφορά αναλογικά οποιαδήποτε σοβαρή ανθολογία, χωρίς να αναιρεί την αξία της. Θα παρατηρούσα επίσης πως, όταν κάποιος παραγνοώζει τη θετική προσφορά ενός έργου για να προτάξει τόσο επιμέρους και σχετικού κύρους αντιρρήσεις, αυτός ο κάποιος φανερώσει, μεταξύ άλλων, ότι δεν διαθέτει στοιχειώδη αίσθηση των αναλογιών.

3) Η ίδια τακτική ακολουθείται και στην αντιμετώπιση της εισαγωγής. Διατίθενται 2 σελίδες για την ουδέτερη περιληπτική περιγραφή της και μία για αρνητικές παρατηρήσεις. Αλλά μια εισαγωγή, όσο και να θεωρηθεί αποτυχημένη, δεν παύει να αποτελεί ειδολογικό δεδομένο που θέτει ερωτήματα. Π.χ. τι τύπος εισαγωγής είναι, ποιες συγκρίσεις προκαλεί με άλλες εισαγωγές, ποιος είναι ο προβληματισμός και τι προκρίνει ο-η κριτικός κ.λπ. Η κ. Μ. δεν θίγει τέτοια θέματα και πιθανότατα τα θεωρεί άνευ σημασίας. Περνάει έτσι με συνοπτική διαδικασία στις αρνητικές παρατηρήσεις. Και όχι μόνο αρνητικές αλλά και αβασάνιστες και αυθαίρετες, όπως θα φανεί από τα παρακάτω.

4) Δεοντολογικό ατόπημα συνιστά επίσης η άγνοια του έργου των ανθολογημένων ποιητών. «Πρόκειται κυρίως» παρατηρεί «για τους νεότερους Κ. Πασβάντη, Χ. Ρουμελιωτάκη και Π. Σωτηρίου, οι οποίοι σύμφωνα με τα ανθολογημένα ποιήματά τους δεν φαίνεται να παρουσιάζουν στενή σχέση παρελθόντος-παρόντος» — όπως υποστηρίζω εγώ στην εισαγωγή. Αν και η παρατήρηση είναι καθεαυτή άστοχη, το χειρότερο είναι πως η κ. Μ. βγάζει συμπεράσματα έχοντας υπόψη της μόνο τα ανθολογημένα ποιήματα των ποιητών. Δίνοντας έτσι και την εσφαλμένη εντύπωση στους αναγνώστες ότι η εισαγωγή βασίζεται μόνο στα ανθολογημένα ποιήματα. Ενώ θα ήταν αρκετό να ρίξει μια ματιά στα αποσπάσματα των ποιημάτων που παραθέτω για να διαπιστώσει το αντίθετο. «Η ανθολόγηση» γράφει αλλού «στηρίχτηκε, με ελάχιστες εξαιρέσεις (ποιήματα του Ν.Α. Ασλάνογλου και του Μ. Μουντέ), στις συγκεντρωτικές εκδόσεις του κάθε ποιητικού έργου...». Λοιπόν,

όχι με ελάχιστες εξαιρέσεις αλλά με πάρα πολλές. Π.χ. Αγγελάκης, Αλεξάκης, Δημούλας, Ελευθερίου, Ζενάκος, Καραγιάννη, Πορφύρης, Τσακνιάς και πολλοί άλλοι. Να σημειωθεί ακόμη ότι σ' όλες σχεδόν τις περιπτώσεις που υπήρχαν συγκεντρωτικές εκδόσεις υπήρχαν και νεότερες αυτοτελείς συλλογές από τις οποίες ανθολογήθηκαν ποιήματα.

5) Άλλο σοβαρό δεοντολογικό παράπτωμα αποτελεί ο αήθης υπαινιγμός (σελ. 197, δεύτερη στήλη, σειρές 9-13 από κάτω) ότι η ανθολόγηση των ποιημάτων έγινε και με τη μεσολάβηση των ποιητών. Μπορώ να βεβαιώσω ότι η ανθολογία πραγματοποιήθηκε με αδιάβλητο τρόπο. Και επικαλούμαι τη μαρτυρία των ίδιων των ποιητών και ιδιαίτερα τριών που βρέθηκαν κοντά στον ανθολόγο: του Μάρκογλου, του Μέσκου και του Σωτηρίου.

β) Ανακρίβειες. Το γραφτό για το οποίο μιλά βρίθει από ανακρίβειες. Γι' αυτό θα περιοριστώ εδώ ενδεικτικά σε περιπτώσεις μονάχα. Στη σελίδα 198 διαβάζουμε ότι «Η έννοια της "γενιάς" ορίζεται με βάση εξωτερικά (χρονολογικά, ιστορικά) και ενδοκειμενικά κριτήρια (γλωσσικοί προσδιορισμοί), από τον Γ. Αράγη». Η περίοδος αυτή περιέχει δύο ανακρίβειες. Πρώτα γιατί δεν καταγινομαι με την έννοια καμιάς γενιάς. Η έννοια της λέξης γενιά είναι ένα θεωρητικό πρόβλημα που δεν το πραγματεύομαι στην εισαγωγή. Η άλλη ανακρίβεια βρίσκεται στην αυθαίρετη κατάταξη συλλήβδην των ιστορικών προσδιορισμών στα εξωτερικά «κριτήρια». Οι ιστορικοί προσδιορισμοί — και όχι κριτήρια — διακρίνονται σε τρεις και είναι οι εξής. 1) Οι ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες έζησαν οι ποιητές. 2) Η συμπεριφορά των ποιητών στα πλαίσια της λογοτεχνικής κοινότητας. 3) Τα ενδοκειμενικά δεδομένα, όσον αφορά τις εποχιακές μαρτυρίες των ποιητικών έργων. Αυτά τα τελευταία, τα ενδοκειμενικά δεδομένα, κατά ποια λογική είναι εξωκειμενικά; Το παράδοξο είναι ότι παρακάτω η κ. Μ. τα σημειώνει ως ενδοκειμενικά αντιγράφοντας έτσι με τον εαυτό της. Στη σελίδα 200 διαβάζουμε ότι «προκύπτουν εύλογες απορίες από το σύστημα των κατηγοριοποιήσεων οι οποίες στηρίζονται αφενός σε ένα μονοσήμαντο κριτήριο και αφετέρου...». Κι όμως, γνωρίζοντας κανείς απλά ελληνικά μπορεί να διαβάσει στη σελίδα 27 της εισαγωγής τα ακόλουθα. «Η διάκριση των κατηγοριών αυτών γίνεται με γνώμονα δύο βασικά κριτήρια: Τον τρόπο με τον οποίο συναρτίζεται μέσα στα ποιήματα το παρελθόν με το παρόν και τον τρόπο με το οποίο βιώνεται το παρόν».

γ) Σύγχυση εννοιών. Στην αρχή της εισαγωγής τονίζω ότι αναφέρομαι στους ποιητές της ανθολογίας με «βάση χρονολογικούς, ιστορικούς και γλωσσικούς προσδιορισμούς και όχι με καθαρά ποιητικούς». Και παρακάτω: «Θα ήθελα να προειδοποιησω πάλι πως δεν αναφέρομαι στην καθαρά ποιητική (ή ποιοτική) πλευρά των έργων. Συνεπώς οι διακρίσεις τις οποίες επιχειρώ δεν έχουν αξιολογικό χαρακτήρα, αλλά περιγραφικό ή καλύτερα συστηματικό». Είναι τάχα άγνωστο πως στην κριτική των λογοτεχνικών έργων το αξιολογικό στοιχείο είναι «εκ των ων ουκ άνευ»; Παρά ταύτα η κ. Μ. θεωρεί ότι στην εισαγωγή κάνω «κριτική ανάλυση» και εφαρμόζω «κριτική μέθοδο» και πραγματοποιώ «κριτική επισκόπηση» και μελετώ «την ιδιαίτερη ποιητική φυσιογνωμία της γενιάς» και άλλα συναφή. Αναρωτιέμαι αν είναι πολύ να ζητούμε από μια επίδοξο κριτικό να μη συγγεί τόσο βασικές έννοιες. Να σημειωθεί πως οι αρνητικές παρατηρήσεις που αφορούν την εισαγωγή αντλούνται στην πλειονότητά τους από αυτό το εννοιολογικό μπερδεμα.

δ) Αντιφάσεις. Έχω επισημάνει ήδη ορισμένη αντίφαση στα προηγούμενα. Ιδού και άλλες. «Η αμερόληπτη στάση του ανθολόγου επιτυγχάνεται σε ικανοποιητικό βαθμό...». «Ωστόσο, η όλη ανθολόγηση βαρύνεται με σημαντικές παραλείψεις και αρκετή δόση υποκειμενισμού...». Σε άλλο σημείο δέχεται ότι η ανθολόγηση των ποιητών «επισφραγίζεται από το προσωπικό γούστο του ανθολόγου». Παρακάτω όμως θεωρεί αυτό το «γούστο» αμελητέα ποσότητα.

Ας αφήσω όμως τις αναφορές στα επιμέρους, που δεν έχουν τελειωμό, για να μιλήσω γενικότερα. Έχω λόγους να πιστεύω πως ο Ευαγγέλου θα συμφωνούσε μαζί μου αν έλεγα πως δεν δημιούργησε την τέλεια και υπεράνω κρίσεων και συζητήσεων ανθολογία. Το βιβλίο μοιραία ανταποκρίνεται στις διαστάσεις και στα όρια της προσωπικότητας του ανθολόγου. Κι αυτό συμβαίνει με όλες τις ανθολογίες χωρίς εξαίρεση. Θα πρέπει όμως, αν όχι τίποτε άλλο, να του αναγνωριστεί ο ερευνητικός μόχθος, η αφιλόκερδη επιμονή και το μεράκι της δουλειάς του. Δεν είναι λίγο να έρχονται σήμερα στην επιφάνεια αξιόλογοι ποιητές που ήταν θαμμένοι εξαιτίας της κριτικής μας ανεπάρκειας. Και φυσικά, όταν ανθολογούνται τέτοιοι ποιητές, όπως π.χ. ο Πασβάνης, τον πρώτο και κυριαρχικό λόγο τον έχει η προσωπική γνώμη του ανθολόγου — κάτι που τονίζεται στον πρόλογό του. Γνώμη που οφείλουμε να κρίνουμε με βάση το έργο των συγκεκριμένων ποιητών και όχι με την πενιχρή ή ανύπαρκτη συναφή κριτι-

κογραφία, την οποία επικαλείται η κ. Μ. Το ίδιο ισχύει για τους ποιητές που έχουν ποσοτικά μικρό έργο. Ο ανθολόγος δηλώνει ρητά στον πρόλογό του (σελ. 13) ότι στην ανθολογία περιλαμβάνονται ποιητές που «με το έργο τους, μικρό ή μεγάλο σε έκταση — δεν έχει σημασία — έχουν κερδίσει την προσωπική τους φωνή...». Όταν λοιπόν ισχυρίζεται η κ. Μ. ότι ο Ευαγγέλου υπήρξε ασυνεπής στο λόγο του, ανθολογώντας ποιητές με μικρό έργο (Καρανικόλας, Σωτηρίου), δυστυχώς ψεύδεται. Όποιος διαφωνεί με την ανθολόγηση ορισμένων ποιητών οφείλει να βασισταί στην κρίση του και όχι στη δήθεν ασυνέπεια του ανθολόγου. Ή, αν θέλει να προχωρήσει περισσότερο, ν' ασκήσει εμπράγματα κριτική στο έργο των ποιητών αυτών και να δείξει ότι είναι χαμηλής ποιότητας στάθμης. Πάντως, όπως και να 'ναι, στο πλαίσιο των προσωπικών εκτιμήσεων υπάρχει πάντα ανοιχτό πεδίο συζητήσεων. Αρκεί βέβαια να έχουν αγαθά κίνητρα.

Δυο λόγια τώρα για τη δική μου δουλειά. Όταν καταπιάστηκα με την εισαγωγή της ανθολογίας ήταν προκαθορισμένα τρία πράγματα. Ο τίτλος της ανθολογίας, το ηλιακό φάσμα των ποιητών που θα περιέχονταν σ' αυτήν, ο αριθμός και τα ονόματα των ποιητών αυτών. Αυτά ανήκαν στη δικαιοδοσία του ανθολόγου και είχαν προκριθεί από την προεργασία που είχε ήδη προηγηθεί. Συνεπώς η εισαγωγή δεν αφορά γενικά και απεριόριστα «τους ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς», όπως αβασάνιστα δέχεται η κ. Μ., αλλά τους ποιητές της ανθολογίας. Και τους αφορά τους ποιητές αυτούς κατεξοχήν από τη μεριά των τριών προσδιορισμών που δηλώνονται προγραμματικά στην αρχή. Θα ήθελα να πω με την ευκαιρία ότι προηγούμενη θεωρητική δουλειά πάνω στο δοσμένο υλικό δεν υπήρχε, με αποτέλεσμα η μελέτη του ν' αρχίσει από το μηδέν. Επίσης, όταν θελήσει κανείς να ταξινομήσει ένα τέτοιο υλικό με συγκεκριμένες αναφορές στο κάθε έργο, πολύ λίγη βιβλιογραφική βοήθεια θα βρει από συστηματική άποψη. Αυτά βέβαια δεν σημαίνουν κατά κανένα τρόπο ότι ζητώ ελαφρυντικά. Κάθε άλλο. Από τη στιγμή που ένα βιβλίο δημοσιεύεται υπόκειται, στα επιμέρους και στο σύνολό του, σε δημόσιο έλεγχο. Και έλεγχο χωρίς όρους. Από την άποψη αυτή, τόσο οι θετικές όσο και οι αρνητικές απόψεις ή παρατηρήσεις, είναι εξίσου ευπρόσδεκτες. Άλλωστε, οι θετικές και οι αρνητικές παρατηρήσεις δεν είναι το πρωτεύον στην κριτική ενός έργου. Το πρωτεύον, αυτό από το οποίο εξαρτιέται το κύρος μιας κριτικής, είναι το επίπεδό της.